

UOT 821.512.162

Kəmalə NURİYEVA

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0062-306X>

kamala.nur@mail.ru

KLASSİK QƏHRƏMANLIQ DASTANLARINDA HÜZN SÜJETİ

Açar sözlər: hüznün süjeti, kədər hissinin poetik ifadəsi, “Alp Ər Tunqa”, “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu”, “Beovulf”, “Nibelunqlar haqqında nəğmə”, “Roland haqqında nəğmə”

Keywords: topic of sorrow, the poetic expression of sadness, “Alp Er Tunga”, the book of Dede Korkut, “Beowulf”, the song of the Nibelungs, the song of Roland

Ключевые слова: сюжет скорби, поэтическое выражение печали, «Альп Эр Тунга», «Книга Деде Коркута», «Беовульф», песнь о Нибелунгах, песнь о Роланде

Giriş

Qəhrəmanlıq dastanları həm Şərq, həm də Qərb şifahi xalq ədəbiyyatı üçün xarakterikdir. Məzmununa görə müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında qəhrəmanlıq dastanları klassik qəhrəmanlıq dastanları və qaçaqçılıq dastanları olaraq iki hissəyə ayrılır. Bu cəhətdən məqalədə yalnız klassik qəhrəmanlıq dastanlarına müəciət olunmuşdur. Qəhrəmanlıq dastanlarının əsas süjet xətti adətən bir qəhrəmanın daxili və xarici düşmənlərə qarşı mübarizəsi ətrafında qurulur. Bu dastanlarda mifik obrazlara, qeyri-adi gücə malik düşməne qarşı mübarizəyə rast gəlmək adi haldır. Təbii ki, mübarizə, qarşıdurma, döyüş olan yerdə ölüm qaçılmazdır. Bu cür əsərlərdə ölüm hadisəsinə xüsusi əhəmiyyət verilir, qəhrəmanın ölümü daha ətraflı təsvir olunur, nəinki onun həyatı və ya mübarizəsi. Bununla insanlar öz qəhrəmanlarının hünərini, qorxmazlığını və xalqın onlara qarşı məhəbbətini daha yaxşı ifadə etməyə çalışırdılar. Fəali sonluq istənilən hekayəyə əlavə diqqət çəkir. Anqlosakson və german eposunda isə əsərin əsas qəhrəmanının ölümü daha artıq məna ifadə edir. Döyüşçü şərefi məhz bu məqamda fərqli qiymətləndirilir. Şərəfli qəhrəman ölümdən qorxmaz və onu istənilən zaman dəyanətlə qəbul edir. Qədim german inancına görə, kişinin öz yatağında ölümü eyib sayırdı, o, döyüşdə həlak olmalı idi: “Qaçılmaz ölüm motivi orta əsr german mətnlərində (Skandinaviya, anqlosakson, alman) yüzillər boyu – VII-VIII əsrlər “Beovulf” dastanının formalaşmasından XII-XIII əsrlər Skandinaviya saqalarının və 1200-cü ildə “Nibelunqlar haqqında nəğmə”nin yazılmasına qədər ısrarla təkrarlanır” [8, c.175].

Şərq qəhrəmanlıq əsərlərində də, xüsusən qədim türk dastanlarında qəhrəmanlar ya döyüşdə həlak olar, ya da sirli şəkildə yoxa çıxar, amma adi insanlar kimi ölə bilməz. Bunun ən gözəl nümunəsi “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı “Dəli Domrul boyu”nda xəstəlikdən ölən bir gənc üçün elin “qara şivən” qoparması, Dəli Domrulun Əzrailə “yaxşı igidlərin canını almaması” üçün vuruşmaq istəyi [5, s. 177], qorxdığı üçün deyil, belə adi ölüm arzulamadığı üçün yerinə başqalarının ölməsini istəməsi [5, s.179-180] misal göstərilə bilər. Tədqiqat obyektini seçdiyimiz

Azərbaycan və Avropa qəhrəmanlıq dastanlarında bir neçə aspektdən olan hüzn süjetləri müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır.

1. “Alp Ər Tunqa” və “Beovulf” dastanlarında ortaq hüzn süjeti

Qədim türk qəhrəmanlıq dastanlarından biri olan “Alp Ər Tunqa” dastanı miladdan əvvəl I minillikdən gec olmayaraq meydana çıxmışdır. Lakin günümüzdə Mahmud Kaşğarının “Divani-Lüğət-it-türk” əsərində yazıya alınmış ayrı-ayrı fraqmentləri gəlib çatmışdır. Bununla yanaşı, Yusif Balasaquni “Kutadqu bilik” əsərində Alp Ər Tunqadan danışır, Orxon yazılarında Tunqa Tigin adı keçir və onun matəmi zamanında baş verən döyüşdən bəhs edilir [4, s.27]. Firdovsi-Ruminin “Süleymannameyi-Kəbir” əsərinin 42-ci cildində “Dastani-cəngi-ahəngi Əfrasiyabi-türk” adlı parçada Alp Ər Tunqa haqqında diqqətçəkən məlumatlar vardır [1, s.136]. Lakin təhriflərə məruz qalmasına baxmayaraq, Alp Ər Tunqa haqqında ən geniş və rabitəli məlumatı Firdovsinin “Şahnamə”sindən əldə edə bilirik. Hesab olunur ki, Turan hökmdarı Alp Ər Tunqa (Assuriya mənbələrində Maduva, Herodotun “Tarix” əsərində Madyas, İran mənbələrində Əfrasiyab) haqqında çoxsaylı əfsanə və miflər uydurulmuşdur və bunlar həm turanlılar, həm də iranlılar arasında özünəməxsus eposlar ola bilərdi. Firdovsi “Şahnamə”ni yazarkən İran mənbələri ilə yanaşı, türk mənbələrindən də faydalanmışdır [2, s.344].

Dastanın bizə müxtəlif mənbələrdən fraqmentlər şəklində gəlib çatmasına baxmayaraq, alimlər real tarixi şəxs haqqında formalaşması qənaətləndirlər. Məsələn, Ahmet Zeki Velidi Toganın “Ümumi türk tarixinə giriş” əsərində Alp Ər Tunqa haqqında verdiyi və əsaslandığı məlumatlara görə, Alp Ər Tunqa (Tunqa Tekin) miladdan əvvəl VII əsrdə yaşamış sak hökmdarıdır [8, s.108-109]. Müəllif hətta Azərbaycan ərazisindəki bəzi yer adlarının (məs.: Şabran (Əfrasiyabın dövlətinin paytaxtı kimi), Sakasen, Səngi-Surax və s.) həmin dövrdən qaldığını qeyd edir [8, s.168]. Eyni zamanda Y.Balasaquninin “Kutadqu Bilik” və M.Kaşğarının “Divan”ında verilən parçaların təhlili göstərir ki, epos mifik-əfsanəvi əsər deyil, qəhrəman hökmdarın həyat və ölümünün bədii ifadəsidir [8, s.134]. M.Kaşğarının lüğətində Alp Ər Tunqanın ölmündən sonrakı dəfn mərasimi şeir parçaları şəklində verilir. Belə böyük sərkərdənin, hökmdarın, hətta xalq qəhrəmanının xaincəsinə öldürülməsi xalq arasında dərin kədər yaratmış və xalq öz qəhrəmanı haqqında dastan qoşaraq onun adını əbədləşdirmişdir:

Alp Ər Tunqa öldümü?
Yaman dünya qaldımı?
Fələk öcün aldımı?
İndi ürək yırtılır.

الب ار تنكا الديو
ايسيز اژون قلديمو
اذلك اوجن الديمو
امدى یرك یرتلور.

[12, c.I, s.44]

Epik poema şəklində yazılmış Alp Ər Tunqa dastanındakı matəm səhnələrinin təsvir olunduğu parçaları ibtidai, erkən lirik şeirlər – ağıllar hesab etmək olar. Buradakı dəfn adətləri lirik poeziya nümunələri kimi çıxış edir.

Bu şeirlərdə mifik dastanların mahiyyətini əks etdirən əfsanəvi və ya qeyri-adi hadisələr yoxdur. Real tarixi hadisələr Xaqan Alp Ər Tunqanın faciəvi ölümü münasibətilə ümumxalq hüznünü əks etdirir:

Ərlər qurdtək ulaşır,
Yaxa yırtıb bağışır.

الشب ارن بورلیو
یرتن یقا اورلیر

Ünü çıxan hayqırır,
Gözü yaşdan örtülür.

سقرب اونى يورليو
سغتب كوزى ارتلور.
[12, c.I, s.164]

Şeir parçasından göründüyü kimi, igidlərin, qəhrəmanların yas tutması təsvir olunur. Azərbaycan folklorunda, eyni zamanda dünya folklorunda da əsasən yas mərasim və ayinlərində qadınların ağı deyib yas tutması, bir sıra ritualları yerinə yetirməsi kimi faktlar daha çoxdur [3]. Lakin göstərilən şeir parçasında xəyanətə düşər olmuş və qeyri-bərabər döyüşdə həlak olmuş bir qəhrəmana ağı deyən, ağlaşan, “yaxa yırtan” məhz ərənlərdir. Aşağıdakı şeir parçasında da kədərdən, hüznəndən məhz bəylərin düşdüyü hal, vəziyyət təsvir edilir:

Bəylər atların yordu,
Qayğı onları durdurdu.
Bənizləri saraldı,
Sanki zəfəran sürtülüb.

بکله اتن ارغرب
قدغو انى ترغرب
منکرى يزي سرغرب
کرکم انکر ترتلوب.
[12, c.I, s.403]

Alp Ər Tunqa dastanı ilə müqayisə etmək üçün seçdiyimiz “Beovulf” dastanı qədim anqlosakson qəhrəmanlıq eposlarından biridir. “Beovulf”da təsvir olunan dünya realdır. Hadisələr Skandinaviyada (müasir Danimarka və Cənubi İsveç) cərəyan edir. Bir çox alimlər əsərin VII əsrin sonu, VIII əsrin əvvəllərində yarandığını hesab etsə də, günümüze gəlib çatmış yeganə əlyazma təxminən 1000-ci ilə aiddir [13]. Bütün əsər boyu əsas qəhrəman Beovulf (mənası arı canavarı, yəni ayı) özündən qat-qat güclü rəqiblə vuruşur və hər dəfə qələbə çalır. Çünki Beovulf xeyrin simvoludur. Hadisələr tarixi real olan ərazilərdə baş versə də, personajların bəzisi tarixi şəxslər olsa da, dastanda mifik obrazlar vardır və baş qəhrəman Beovulfun heç bir tarixi mənbədə adı çəkilmir [9, s.9]. Bəzi epizodlar mifik xarakter daşısa da, əsər xeyirlə şərin, həyatla ölümün əbədi mübarizəsinin alleqoriyasını ifadə edir.

“Beovulf” qəhrəmanlıq və ölümsüzlük – qəhrəmancasına ölümü seçərək qazanılmış ölümsüzlük haqqında saqadır. Əsəri şərti olaraq iki hissəyə ayırmaq olar: birinci hissədə gənc Beovulf Qrendel və onun anası ilə döyüşdə qələbə qazanır və bundan sonra şöhrət qazanır. Lakin o, şöhrəti deyil, məhz ölümsüzlüyü arzulayır. Belə əsərlər qəhrəmanın ölümü təsvir olunmadan bitməz, özündən daha güclü və bəzən mifik obrazla vuruşdan qələbə ilə çıxdıqdan sonra qəhrəmanlıqla qazanılmış ölüm olmalıdır. Özündən daha güclü rəqibə qalib gələn baş qəhrəmanın ölümü onu tanrıyabənzər varlığa çevirir. Bu səbəbdən də əsərin birinci hissəsində qələbə çıxdıqdan sonra Beovulfun sonrakı həyatı haqqında o qədər də məlumat verilmir. Danimarka xalqına qazandırdığı rahatlıqdan sonra vətəninə qayıdır, burada ardıcıl qəhrəmanlıqlar göstərir və Beovulfun hökmdarı olduğu növbəti 50 il “qautların qızıl dövrü” [9, s.158] adlandırılır. Əsərin ikinci hissəsində isə artıq yaşlı olan Beovulfun son döyüşü təsvir edilir. Əsərdə belə təqdim edilir ki, uzun həyat yaşayan Beovulf əjdaha ilə vuruşun onun sonu olacağını anlayır. Lider olaraq bilir ki, o öz həyatını əjdahanı öldürərək döyüşdə sonlandırmalıdır [9, s.143]. Əsərdə mifik obrazlar, əfsanəvilik olsa da, məhz qəhrəmanın faciəvi sonluğu dastanı nağıl olmaqdan çıxarib qəhrəmanlıq dastanına çevirir.

Dastanın əsas qəhrəmanı əjdahanı öldürə bilsə də, bu çarpışmada özü də həlak olur. Son səhnələrdə Beovulfun dəfn mərasimi təsvir olunur. Əjdaha ilə vuruşarkən onu tək qoyub qaçmayan yeganə silahdaşı Viqlafa ölüm ayağında vəsiyyəət etdiyi kimi dəfn mərasimi keçirilir:

*Döyüşçülərim, sizə hökm edirəm ki,
Mənim nəşimi və külümü kurqana dəfn edəsiniz,
Dəniz yaxınlığında, Balina burnunda, yüksək təpənin üzərində.
Dənizçilər o yeri Beovulf kurqanı adlandırsın,
Qaranlıq sulara yol göstərsin¹ [9, s.161-162].*

Yüksək təpə üzərində nəşi tonqalda yandırılarkən xalq nümayəndələrinin kədəri ifadə olunur. Qautlardan bir qadın aşağıdakı misralarla öz qəhrəman rəhbərləri üçün ağı deyir:

*Qəhrəman-qəbilədaşlar konunqun (hökmdar, kral – K.N.)
həlak olmasına dərdlə ağlaşırdılar.
Bir qadın ağı deyir, Beovulfun üzərində ulayır.
Qarı ağlayır və qorxulu dövrənin gələcəyini, ölüm, yağmalama və
döyüşlərin yaxınlaşdığını ifadə edən dəfn nəğməsi oxuyur [9, s.178].*

Nümunə gətirilən parçadan da görüldüyü kimi, Alp Ər Tunqadan fərqli olaraq, Beovulf üçün ağını folklorda ən çox rast gəlinən şəkildə – yaşlı bir qadın deyir.

Sonra məzarı üzərində 10 gün ərzində kurqan ucaldılır və ətrafına daş hasar çəkilir, 12 atlı mərasim nəğmələri oxuya-oxuya hasarın ətrafında dövrə vurur:

*Rəhbərə qarşı sonuncu vəzifələrini yerinə yetirdilər –
Əsilli-soylu 12 süvari mərasim nəğməsi oxuyaraq divarın ətrafını dövrə vurdu.
Vəfat edən konunqla onun qəhrəmanlıqlarını, gücünü və müdrikliyini
vəsf edərək vidalaşdılar.
Həyatda olarkən rəhbərini sevən insanlara bu dünyanı tərk edəndən
sonra da ona əvvəlki kimi tərifləmək, hörmət göstərmək yaraşar [9, s.179].*

Əsər aşağıdakı misralarla bitir:

*Qautlar ölmüş, əbədi getmiş sərkərdələrini belə xatırladılar:
Yer üzündəki rəhbərlər arasında o, səxavətli idi, xalqını sevirdi və
əbədi şöhrət arzulayırdı! [9, s.180]*

Alp Ər Tunqa mifik və ya xeyrin ümumiləşdirilmiş obrazı olmasa da, Beovulf kimi daim qalib olur. Lakin qəhrəmanlıq dastanlarına uyğun olaraq, bütün ömrünü mübarizədə keçirən sərkərdə məhz döyüşdə həlak olmalı idi. Bu eposda maraqlı fraqment var: sonuncu döyüşdə onun rəqibi – gənc və güclü döyüşçü Xaqanın döyüş meydanında tək qalmasına, zəifləməsinə, artıq yaşlanmasına baxmayaraq, vuruşa cəsarətsiz başlayır. Başqa sözlə, öz qəhrəmanı haqqında dastan qoşan xalq yenə də

¹ “Beovulf”, “Nibelunqlar haqqında nəğmə” və “Roland haqqında nəğmə”dən nümunə göstərilən bu və digər parçalar eposların rus dilinə olan poetik tərcüməsindən məqalə müəllifinin sətri çevirməsidir.

onun məğlubiyyətini özündən asılı olmayan səbəblə bağlayır. Alp Ər Tunqa rəqibinin qüvvətli olması səbəbindən deyil, xəyanət nəticəsində məğlub olur.

Bu iki eposun süjet xətti bir-birindən fərqlənsə də, hər ikisində milli qürurla yanaşı öz qəhrəmanına sadıq olan insanların kədəri, ümitsizliyi və sarsıntısından doğan hüznün poetik simvolu da vardır.

2. “Koroğlu”, “Nibelunqlar haqqında nəğmə” və “Roland haqqında nəğmə” əsərlərində hüzn süjetinin oxşar və fərqli cəhətləri

Tədqiqat obyektini kimi seçdiyimiz bu üç əsər tarixi dövr olaraq fərqli zamanların məhsulu olsa da, XVII-XVIII yüzilliklərin yazılı mənbələrində fraqmentlərinə ilk rastladığımız “Koroğlu” dastanının əsasən klassik türk-Azərbaycan dastan ənənəsini qoruyub saxlaması onu XII əsrin alman eposu “Nibelunqlar haqqında nəğmə” və XII əsr fransız qəhrəmanlıq dastanı “Roland haqqında nəğmə” ilə müqayisə etməyə imkan verir. Hər üç qəhrəmanlıq dastanı, alimlərin qənaətinə görə, real tarixi hadisələri əks etdirən və personajları bəzi real insanların prototipi olaraq formalaşmış əsər hesab olunur. Belə ki, “Koroğlu” dastanı XVI əsrin sonu – XVII əsrin əvvəllərində Türkiyədə baş vermiş böyük xalq üsyanının – Cəlalilər hərəkatının bədii ədəbiyyatda əksi olduğu kimi, “Nibelunqlar haqqında nəğmə” də burqundlar və hunların tarixi reallıqlarını əks etdirir. Çox təhrif olunmasına baxmayaraq, “Roland haqqında nəğmə”də böyük Karlin ordusu ilə basklar arasındakı tarixdə baş vermiş döyüş təsvir olunur.

Hər üç əsərdə hüzn süjeti əsasən qəhrəmanların qarşılaşdığı xəyanətdən doğan kədər və təbii ki, baş qəhrəmanların ölümü ətrafında ifadəsini tapır. “Koroğlu” dastanında, bunlarla yanaşı, övlad arzusu və övlad itkisi kimi məişət mövzusu ilə təzahür edən hüzn ifadəsi də vardır. Bənzər təsvirlər “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da vardır.

Koroğlunu “məlul edən” məsələlərdən biri onun övladsızlığıdır. Dastanda Koroğlu ilə Nigar xanımın övlad həsrətinin təsvirinə həm nəsr, həm də nəzm parçaları ilə geniş yer verilir:

Necə baxım ev-eşiyə,
Yaralı könlüm üşüyə.
Toz bürümüş boş beşiyə
Şirin layla çalan yoxdur [6, s.124].

Nigar xanımın bu qədər açıq ittihamı Koroğlunu çox sarsıdır: “Nigarın sözündən elə bil Koroğlunun beli qırıldı. Ayaq üstə dayana bilmədi. Elə saz çiyində çömbəlib oturdu Xoca Yəqubun yanında” [6, s.125].

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da buna bənzər kədər süjeti var. “Dirşə xan oğlu Buğac” boyunda Dirşə xanın övladının olmaması səbəbindən hətta cəmiyyətdən təcrid edilməsi, övladsızlıq səbəbindən xanımını öldürmək istəyi kimi [7, s.18] ağır məqamlar var. Lakin “Koroğlu”da bir sitəm olsa da, bir-birini qarşılıqlı təsəlli etmə və daha real çarə tapmaq müşahidə edilir. Nigar xanım Koroğludan Çənlibelə “bir ocağımızı qalayacaq, ırağımızı yandıracaq” övlad gətirməsini istəyir [6, s.127].

“Koroğlu” dastanı “Dədə Qorqud”dan xeyli sonra yaranıb formalaşmasına baxmayaraq, hələ də övlada nəslin davamı, xeyir əməllərin daşıyıcısı kimi baxıldığı üçün Koroğlu ilə Nigarın övladlığı olacaq Eyvazın Çənlibelə gəlməsinə ayrıca geniş bir qol həsr edilmişdir.

Eyvazın Bağdadda əsir düşməsi hekayəsində də “Dədə Qorqud” dastanının təsiri olmuşdur. Eyvazın əsir düşdüyünü öyrənən Nigar xanım üzünü dağlara tutub:

Qarğasam, tökülər daşın,
Çovğundan ayrılmaz başın,
Düşər daşın, qalar leşin,
Dağlar, Eyvazı neynədiz?..

...Mən Nigaram, ah çəkərəm,
Daşın çaylara tökərəm,
Yerində bürc-bar tikərəm,
Dağlar, Eyvazı neynədiz? –

deyə qarğış edir. Oxşar səhnə “Dədə Qorqud” dastanının “Dirşə xan oğlu Buğac” və “Qazanın oğlu Uruzun əsir olduğu” boylarda da vardır [7, s.21-22]. Qazan xan başılovlu oğlunu qurtarmağa təkbəşinə gedir və özü də ağır yaralanır, amma yenə də oğuz igidləri onu tək buraxmayıb arxasınca gəlir və başda Burla xatun özü olmaqla həm Uruzunu, həm Qazan xanı xilas edirlər. Koroğlu isə Eyvazın əsir düşməsindən nə qədər məhzun olsa da, ehtiyatı əldən vermir, tədbirli davranaraq övladını xilas edir [6, s.155-166].

Qəhrəmanlıq dastanlarında məyusluq qarışıq hüznü ifadə edən aparıcı süjetlərdən biri də xəyanət mövzusuudur. Qıratın qaçırılmasına səbəb olan Koroğlu Keçəl Həməzəyə aldanmış, etibarından sui-istifadə edilmiş, xəyanətə düçar olmuşdur. Nə Dəli Həsən, nə xanımlar Keçəl Həməzənin Çənlibeldə qalmasına razıdırlar. Eyvaz “pay-pürüş verib” keçəli yola salmaq istəsə də, Koroğlu razılıq vermir. Keçəl Həməzə də yavaş-yavaş atı özünə alışdırıb qaçırdır. Çənlibel əhlini dinləməyən Koroğludan dəlilər inciyir:

Keçər dövrən, belə qalmaz,
Şad ol, könül, nə məlulsan?
Xan Eyvazım salam almaz,
Şad ol, könül, nə məlulsan?

Bu və buna bənzər şəkildə Nigarla Koroğlunun, Koroğlu ilə dəlilərin həm nəzm, həm də nəsr ilə söhbətləri var ki, Koroğlunun aldanaraq yaxşılığının əvəzində pislik görməsi səbəbindən bir kədər, məyusluq ifadə olunur.

Dastanın başqa bir yerində yenə də inanaraq, etibar edərək Bolu bəyə əsir düşmüş Koroğlu ilə rastlaşırıq:

Koroğluyam, tək qalmışam,
Qollarımı bağlatmışam,
Bolu bəyə qul olmuşam,
Aparırlar pünhan məni [6, s.307].

Üç gün quyuda yaralı, əli-qolu bağlı, ac-susuz qalan Koroğlunun dilindən “ölüm məni yaman yerdə tutdu”, “belimdə yoxdu qılıncım, müxənnətə çatmır gücüm” [6, s.309] kimi şikayətlər öz əksini tapır.

Başqa bir xainlik səhnəsi “Koroğlunun ölümü” qolunda da vardır. Yaxın köməkçisi Rəsuli-divanə ilə atasının qəbrini ziyarətə gedən və yolda əlitüfəngli quldurlara rast gələn Koroğlu ona yoldaşlıq edən adama kimliyini gizlətməyini tapşırırsa da, Rəsuli-divanə satqınlıq edərək onun Koroğlu olduğunu deyir. Yolkəsənlər qarşılarındakının həqiqətən Koroğlu olduğuna inanandan sonra Koroğlunun xahişi ilə “40 il qapısında duz-çörək yeyən namərdi” öldürürlər. Koroğlu Çənlibelə qayıdıb başına gələnləri danışandan sonra “Rəsuli-divanənin xəyanəti dəlillərə yaman yer elədi”. Əslində həmin dəlillər, Nigar xanım dəfələri Koroğlunu həmin adamın etibarsız olduğuna inandırmağa çalışmışdılar. Amma Koroğlu uzun ömür yaşamasına baxmayaraq, Keçəl Həməz əhvalatında olduğu kimi, yenə dəlilərin sözünü dinləməmiş, nadürrüst adama etibar etmişdi.

Övladsızlıqla bağlı hüzn və kədər ifadəsi müqayisə üçün seçdiyimiz “Nibelunqlar haqqında nəğmə” və “Roland haqqında nəğmə” dastanlarında olmasa da, xəyanət mövzusu hər iki əsərdə aparıcı istiqamətlərdən birini tutur. “Nibelunqlar haqqında nəğmə”də əsas qəhrəman Ziqfridin əsər boyu müxtəlif döyüşləri, daim qalib olması təsvir edilir. Krimxilda üçün elçi gedərkən atası qoşun götürməyi təklif etsə də, o, cəmi 12 döyüşçü ilə səfərə çıxır. Burqundiyanı (Krimxildanın atasının krallığı) saks və danimarkalılar mühasirəyə alanda Ziqfrid vuruşur və qalib olur. Bir çox qəhrəmanlıq dastanlarında olduğu kimi, burada da yenilməz qəhrəman xəyanət nəticəsində öldürülür. Əsərin baş obrazı Ziqfridin qəhrəmanlıqları möcüzələrlə doludur. Qorxunc əjdahanı öldürdükdən sonra onun qanını bədəninə çəkən Ziqfrid bu sayədə məğlubedilməz olur. Yalnız kürəyinin sol nahiyyəsində ürək tərəfə yarpaq düşdüyündən kiçik bir hissəyə qan dəymir və bu, Ziqfridin həyatında həlledici olur. Ziqfridin bu sirrini yalnız onun həyat yoldaşı Krimxilda bilir. Krimxildanın qardaşı Qunterin köməkçisi Xaqen döyüşlərdə həmin zəif nöqtəni qorumaq bəhanəsi ilə Krimxildadan sirri öyrənir. Heç nədən şübhələnməyən qadın ərinin sirrini ona verir, hətta həmin yeri işarələmək üçün döyüş paltarının üstünə zərif parçadan xaçabənzər tikiş edir. Böyük və qeyri-bərabər döyüşlərdən qalib çıxan Ziqfrid üçün qələbəni qeyd etmək məqsədilə ov təşkil edilir və ov zamanı su içmək üçün bulağa əyləndə Xaqen arxadan həmin yerə mizrağı sancır.

*Məğlub döyüşçü dedi: “Siz alçaq və qorxaqsınız,
Mənim xidmətlərimə qarşılıq olaraq belə mükafatlandırdınız.
Mən daim sizə sadıq oldum və siz tərəfdən də öldürüldüm,
Amma bütün nəslinizi əbədi rüsvayçılıq gözləyir.
Xainliklə, alçaqcasına vuruldum,
Qanım sizin və övladlarınızın üzərində olacaq...” [9, s.471]*

Həmin gün bir çoxları üçün qəzəb və matəm gününə çevrilir. “Şərəfi olan hər kəs qəhrəmanın üzərində ağlayır, belə cəngavər üçün yanmamaq günah olardı”. Döyüşçülərlə yanaşı son anda peşman olan Qunter də ağlayır, son nəfəsini verən Ziqfrid isə “Edilən zülmkarlıq üçün göz yaşını şərin səbəbkarı tökür” deyir. Bununla o, kim tərəfindən və niyə öldürüldüyünü anladığını göstərir:

*Burqundiya kralı da onun üçün göz yaşı tökür,
Amma yaralı deyir: “Nə xeyri var ki,
Şərin səbəbkarı zülm üçün ağlayır?
Saxta kədər rüsvay əməlləri gizlətməz” [9, s.471].*

Əsərin bu parçasında ölüm ayağında olan cəngavərin diqqət çəkən istəyi, hətta duası var: oğlumun taleyi məni qorxudur, Tanrı imkan verməsin ki, o, günahsız olmasına rəğmən insanların gözündə ləkələnsin. Çünki onun atası öz doğma dayısı tərəfindən qətlə yetirilmişdir. Və xəyanət nəticəsində öləcəyinə baxmayaraq, zəifləmiş cəngavər sonuncu dəfə səsinə yüksəlir, ailəsini krala tapşırır [9, s.471].

XII əsr müəllifinin insan xarakterini dərin təsvir etməsi, psixologiyasını açma bilməsi maraq doğurur. Zaman nə qədər dəyişirsə-dəyişsin, xainlik həmişə təəssüf və kədər yaradır. Ziqfridin xaincəsinə öldürülməsi onu oxucunun gözündə bir qədər də ucaldır. O, həm fiziki, həm də mənəvi cəhətdən mükəmməl olur, əsərdə Ziqfrid “dünyanın ali zینəti” hesab edilir. Qatillərinin vicdansızlığını və şər əməllərini rəngarəng ifadələrlə göstərməklə müəllif faciəni kulminasiya nöqtəsinə çatdırır. Lakin bir çox qədim və orta əsr qəhrəmanlıq dastanlarından fərqli olaraq, “Nibelunqlar haqqında nəğmə”nin müəllifi əsas qəhrəmanın ölümünün təsviri ilə əsərini bitirmir. Krimxildanın xainliklə öldürülən həyat yoldaşının qəddarcasına, dəhşətli qisasını ətraflı şəkildə təsvir edir. Onun inamından, etibarından istifadə edən qohumlarının qanını elə tökür ki, özü də bu qisas nəticəsində həlak olur.

“Roland haqqında nəğmə” eposunun maraqlı cəhətlərindən biri vətən, qəhrəmanlıq, mənəvi güc ideyalarının lirik rəngarəngliklə təsviridir. Bu əsərdə də hüzn təzahürlərindən biri xəyanətlə bağlıdır. Əsərin əsas qəhrəmanı Rolanddır və o, hökmdar Karlın qardaşı oğludur. Müxtəlif döyüşlərdə qəhrəmanlıqlar göstərdiyi, vətəninə və xalqına səmimi sevgi ilə bağlı olduğu üçün həm kral, həm saray əyanları, həm də xalq tərəfindən yüksək qiymətləndirilir, dəyərləndirilir. Lakin çox zaman olduğu kimi, burada da yüksək hörmət və diqqətlə yanaşı, bədxahlıq, riyə görünməkdədir. Bu əsərdə də Rolanddan inciyən atalığı Qanelon qisas almaq üçün onu düşməne satır. Əvvəlcə Kral Karlı aldadaaraq düşmən ordusunun zəif olduğunu deyir və Saraqosa hakimi ilə danışığa girərək geridə qalan dəstənin kiçik olduğunu bildirir. Geri çəkilən ordunun arxasında, bir növ, qoruyucu olacağını bilən Roland qəzəblə atalığına cavab verir:

*Roland öyrəndi ki, aryerqard¹ təyin edilib,
Atalığına hiddətlə deyir:
“Ah, alçaq, ah, xain!
Sən fikirləşirsən ki, mən əlcəyimi endirəcəm?
Sən Karlın qarşısında əsanı^{**} yerə endirdiyin kimi” [11, s.50].*

Roland dediyi kimi də edir, həlak olur, amma təslimiyyət rəmzi hesab olunan əlcəyini yerə endirmir.

Araşdırdığımız hər üç dastanda, təbii ki, əsas hüzn süjeti baş qəhrəmanın ölümü ətrafında cərəyan edir.

“Koroğlu” dastanı uzun bir təkamül yolu keçmiş, ayrı-ayrı qolları və şeirləri fərqli variasiyalarda bizə gəlib çatmışdır. Bu səbəbdəndir ki, “Koroğlu”nun daha əvvəlki nüsxələrində olmayan (məs.: Hümmət Əlizadənin topladığı “Koroğlu”) “Koroğlunun ölümü” qolu son dövrlərdə Azad Nəbiyev tərəfindən toplanmış versiyada (2003) vardır. Qol belə bir cümlə ilə başlayır ki, “bəli, dəli nəyəsi ilə dağları titrədən Koroğlu da bir gün oldu qocaldı. Qılınc tutan əli titrədi, uzaqgörən

¹ Geri çəkilməni təmin edən qoşun birlikləri və ya kiçik hərbi dəstələr.

^{**} Burada hakimiyyət və səlahiyyət rəmzi olan xüsusi hazırlanmış əsa və ya çomaq (skeptron) nəzərdə tutulur.

gözlərinə tor gəldi” [6, s.386]. Koroğlu obrazının mifoloji-ilahi mənşəyi həm mənəvi, həm də fiziki gücünü qeyri-adi mənbədən almasında görünür. Məsələn, atasının tapşırığı ilə xüsusi zamanda Qoşabulağın köpüyündə çiməndən, bir qab doldurub içəndən sonra yenilməz qüvvəyə malik olur, aşılıq məharəti yaranır və s. [6; s.32]. Misri qılıncın “göydən düşmüş daş parçasından” [6, s.21] düzəldilməsi də bir ayrı fəvqəltəbii qüvvət verir. Bəlkə də bu səbəbdən Koroğlunun ölümünə də xalq bir qeyri-adilik, fəvqəltəbiilik qatmışdır. Həyatının son bir neçə gününü kədər içərisində keçirən, dünyanın vəfasızlığını, ömrünün sona çatmasını ifadə edən şeirlər söyləyir:

Əsdi əlim, qurudu gözüüm,
Şaşdı dilim, şaşdı sözüüm,
Öz halıma acıdım özüüm,
Bundan mənsiz qalan dünya,
Yalan oğlu, yalan dünya [6, s. 400].

Dəli Həsənə müraciətlə söylədiyi başqa bir şeirində isə həm əcəlinin çatdığını bildirir, həm də vəsiyyətini edir:

...Gün dolandı, ömür yetdi,
Karvanbaşım gəldi, Həsən.
Düşman sizi təkləməsin,
Çənlibeli bəkləməsin,
Torpağını ləkləməsin,
Əcəl üzümə güldü, Həsən [6, s.399].

Ömrünün sona yetdiyini anlayan Koroğlu son məclisdə Çənlibel əhli ilə, bir növ, vidalaşır. Sübh tezdən Ağ qayaya qalxır: “*Koroğlu çevrilib geri baxanda bir vəfalı Qıratı görə bildi, bir də qayaya dırmanan sevdalı Nigarı. İstədi ayaq saxlasın. Ancaq torpaq ayağının altından qopmuşdu. Koroğlu qayadan uçmuşdu*” [6, s.402]. Bu hissədə diqqəti çəkən maraqlı məqamlar var. Birinci növbədə Koroğlunun Ağ qayaya dırmanması. Belə ki, adətən, ölüm hadisəsi ətrafında – istər şifahi, istərsə də yazılı ədəbiyyatda olsun – daha çox qara rəng rəmzə çevrilir. Burada Koroğlunun məhz Ağ qayadan ucması ilə onun həтта ölümünün işıqlı təsvir edilməsi istəyi müşahidə olunur. Dastanın bu hissəsində deyilir ki, Nigarla bərabər bütün Çənlibel əhli Koroğlunun ardınca Ağ qayaya sarı gedir və onu qayadan endirməyə çalışır. Amma Koroğlunun gözüne bir vəfalı atı Qırat, bir də sevimli ömür-gün yoldaşı Nigarı görünür. Ayaq saxlamağa çalışsa da, artıq gec olur. Burada da müəllif Koroğlunun intihar etmədiyini dilə gətirməyə çalışır. Koroğlunun qayadan “ucması” ilə ölümü göstərilir. Bu da qədim türk dastan ənənəsinə sadıqlığı göstərir. Orxon-Yenisey kitabələrində də “vəfat etdi”, “öldü” əvəzinə “uçdu” kəlməsi işlədilir.

Koroğlunun ardınca Qırat da Ağ qayadan aşağı uçar. At obrazı həm Şərq, həm də Qərb qəhrəmanlıq dastanlarında xüsusi yerə malikdir. Bunu biz həm “Kitabi-Dədə Qorqud” boylarında, həm də sonrakı dövr qəhrəmanlıq dastanlarında müşahidə edə bilirik. “Koroğlu” dastanında da ata məxsusi bir yer verilir. Ata görə mehtərin gözüünün çıxarılmasından başlayaraq atın ağlamasının bəd əlamət olmasına qədər bütün dastan boyu atla əlaqəli məqamlar vardır. “Koroğlunun Bağdada getməsi” qolunda ələ keçirilən Qıratın ağlaması təsvir olunur. Aslan paşanın dilindən belə bir atalar sözü işlədilir ki, “at ağlayan həyətdə vay düşər”. Ona görə də qorxusundan

paşa atı bazara çıxarib dəyər-dəyməzinə satmağı əmr edir [6, s.152-153]. Atın ağlaması məsələsi “Koroğlunun ölümü” qolunda da var. Koroğlunun qayadan uçmasından öncəki günlərdə də, həmin gün də Qıratın ağlaması səhnələri var. Qəhrəmanlıq dastanlarına xarakterik olan “vəfalı at”, “dost, silahdaş at” nümunəsi kimi Qırat sahibinin arxasınca qayadan uçur.

Bu qolun davamında təsvir edilir ki, qayanın başına çıxan Nigar da oradan aşağı uçur. Və dəlilər, Çənlibel xanımları aşağı enirlər. Nigarın meyitini qollarında Çənlibelə gətirirlər, Qıratı igidlər çiynlərində aparırlar. Amma nə qədər axtarırlar, Koroğlunun izini belə tapa bilmirlər. Klassik türk dastan ənənəsinə uyğun olaraq Koroğlu ölmür, qayadan uçaraq qeybə çəkilir. Bunun izahını Aşıq Cünun dilindən belə verirlər: “*Koroğlu qeybə vardı, Koroğlu qəlpə-qəlpə olub səpələndi Çənlibel torpağına*” [6, s.403]. Sazını sinəsinə basan Aşıq Cünun “*Koroğlu dövrənı bitdi*” deyir, amma nə onun ölümünə yas tutulur, nə də hüznü, kədərli səhnələr təsvir edilir.

“Nibelunqlar haqqında nəgmə”də Ziqfrid ov zamanı xaincəsinə öldürüldükdən sonra qatil onun nəşini gecə vaxtı saraya gətirərək həyat yoldaşı Krimxildanın otağının qapısında qoyub gedir. Səhndən Ziqfridin nəşini görəndə Krimxilda onun qalxanının salamat olduğunu görərək ərinin döyüşdə həlak olmadığını, qatil tərəfindən vurulduğunu anlayır və bunun üçün öz taleyindən şikayətlənir:

Krimxilda taleyini pisləyərək inildədi:

“Vay olsun mən bədbəxtə! Sən döyüşdə məğlub olmamısan,

Qatilin əlində ölmüsən – axı qalxanın salamatdır.

Ah, bir bilsəydin buna kim cəsarət edib!” [9, s.473]

Həyat yoldaşı üçün ağlayan Krimxilda ilə bərabər sarayın bütün xanımları da ağlayıb yas saxlayır. Ziqfridin atası Ziqmunda xəbər çatdıqdan sonra o da Krimxildanın yanına gəlir və oğlunun xainliklə öldürüldüyünə işarə edərək “Hamıya dost olan və hamının onun dostu olduğu ölkədə oğlumu kim öldürə bilirdi?” [9, s.474] deyir. Əslində Ziqmund on bir min nəfərlik “sınaqdan çıxmış” qoşunu ilə döyüşə girərək oğlunun qisasını ala bilirdi. Lakin qatilin kim olduğunu bilmirdilər və bəlkə də Qunterin özü ilə vuruşmalı idilər. Bunu anlayən Krimxilda həm qayınatasını, həm də qoşun sərkərdələrini sakitləşdirir. Krimxilda 3 gün 3 gecə Ziqfridin nəşi ilə kilsədə qalır. Bu müddət ərzində öz ölkəsi üçün deyil, məhz Krimxildanın vətəni naminə dəfələrlə döyüşlərə girmiş və qəhrəmanlıqlar göstərmiş Ziqfridlə vidalaşmaq üçün insanlar ölkənin müxtəlif yerlərindən axışaraq gəlirlər. Əsərin bu hissəsində maraqlı, diqqətçəkən bir inancdan bəhs edilir. Qədim ənənəyə görə, bir qəhrəman xainliklə öldürülərsə, qatil onun nəşinə yaxınlaşanda yaraları təkrar qanayarmış. Və kilsədə baş tutan vida mərasimində Xaqen Ziqfridin meyitinə bir az yaxınlaşan kimi yarası təkrar qanamağa başlayır. Bunu görəndə Vorms əhli əvvəlkindən də daha artıq ağlamağa başlayır. Amma Qunter “Xaqenin bir günahı yoxdur, Ziqfrid qalın meşədə quldurlar tərəfindən öldürülüb” deyir [9, s.477]. Lakin məsələni anlayən Krimxilda illər sonra ərinin qisasını alır, həm Xaqeni, həm qardaşlarını öldürtdürür və bu qisas nəticəsində özü də həlak olur.

“Roland haqqında nəgmə” eposunda isə xainliklə, amma döyüşdə həlak olmuş bir neçə qəhrəman obrazı yaradılıb. Obrazların monumentallığı, quruluşdakı paralellik, davamlı epitetlər, təbiətin canlandırılması əsərin xalq epik ədəbiyyatı nümunəsi olduğunu göstərir. Əsas diqqət baş qəhrəmanın – Rolandın üzərində olsa

da, onun on iki silahdaşının da qəhrəmanlıqla həlak olması təsvir edilir. Xəyanətə uğradıqlarını anlayanda Rolanddan şeypur çalaraq qoşunun geri qayıtması üçün işarə verməsini istəyən silahdaşlar onu təkəbbürdə, özündənrazılıqda da günahlandırırlar. Amma artıq gec olur və qeyri-bərabər döyüşdə Rolandın bütün silahdaşları və ən sonda özü həlak olur. Həlak olan dostları üçün Roland göz yaşı tökür:

*Qraf perlərin¹ artıq həyatda olmadığını görür,
Sevimli dostu Olivye həlak olub,
Qəmlənir və göz yaşı tökür,
Rəngi ağarır, üzü dəyişir.
Sonda kədərdən tamam zəifləyir,
Huşsuz vəziyyətdə yerə yığılır [11, s.93].*

Özünə gələndən sonra bütün silahdaşlarının əbədi yuxuya getdiyini, özü də yaralı olduğundan ölümünün yaxınlaşdığını anlayır. Əvvəlcə var gücü ilə şeypuru çalaraq qoşuna xəbər verir. Daha sonra son gücünü toplayaraq qılını qayaya çırpır. Qədim german ənənəsinə görə, bir qəhrəmanın qılını düşmən tərəfindən ələ keçirilərsə, o, məğlub olmuş hesab edilir. Bu səbəbdən Roland qılını (qılının adı Dyurandal) qırmağa çalışır. Bir ağacın altına uzanaraq günahlarının bağışlanması üçün dua edir və təslimiyyət rəmzi olaraq əlcəklərini göyə sarı uzadaraq canını tapşırır. Üzünü düşmən olduqları İspaniyaya sarı tutaraq geri qayıdacaq qoşuna və krala düşməyə məğlub olmadığını, arxa çevirərək qaçmadığını işarə edir. Geri qayıdan qoşun 13 nəfərlik kiçik bir dəstənin düşmən qoşunundan minlərlə adam öldürdüyünü görür, lakin perlərin hamısı, o cümlədən Roland həlak olub. Bu səhnəni görənlər kədərlərini, ələmlərini gizlədə bilmir və hönkür-hönkür ağlayırlar:

*Orada nə bir cəngavər, nə bir baron yox idi ki,
Sınasınə döyərək hönkür-hönkür ağlamasın.
Hamısı oğulları və qardaşları üçün yanır,
Qohumları və dostları üçün təəssüflənir.
Bir çoxu dərddən bihuş halda yığılıb,
Yalnız Nemon kədərini boğaraq
Həqiqi vassal kimi dilə gəldi:
“Bizdən cəmi iki lyö uzaqlıqda
Yolda toz-duman var.
Alçaqlar qaçmağa çalışırlar,
Arxalarınca gedib qisas almaq lazımdır” [11, s.99].*

Əsərin davamında qoşun kralın “Fransanın gülü” adlandırdığı Rolandın və onun 12 silahdaşının qisasını alır.

Nəticə

Tədqiqat üçün seçdiyimiz dastanlarda hüzn süjeti bir neçə istiqamətdə təzahür edir. Əsərlərdən yalnız “Koroğlu” dastanı həm nəzm, həm də nəsrə yazılmışdır. Digər dörd dastan – həm fraqmentlərlə bizə gəlib çatmış “Alp Ər Tunqa”, həm də Avropa ədəbiyyatı nümunəsi olaraq götürdüyümüz “Beovulf”, “Nibelunqlar

¹ Per – hərfi mənada “bərabərlər”. Orta əsrlər Avropasında krala birbaşa təbə olan cəngavər-vassallar. Müasir İngiltərədə hələ də istifadə olunan dövlət rütbəsidir.

haqqında nəğmə”, “Roland haqqında nəğmə” nəzmlə yazılmış epik abidələrdir. Məqalədə göstərilən həm nəzm, həm də nəsr nümunələri hüznü ifadə edən duyğuların nə qədər canlı, real əks edildiyini göstərir. Dastanlarda bir neçə istiqamətdən insan kədərinin, hüznünün poetik ifadəsi, istər insanın, istər ailə üzvlərinin, istərsə də cəmiyyətin məhzun hiss və duyğularının bədii ifadəsi müşahidə edilir. Sevilən bir insanın itkisinə ailəsinin, dostlarının münasibəti rəngarəng kəlmələrlə ifadə edilir. Müqayisə üçün seçdiyimiz dastanların hər birində əsas qəhrəmanın ölümü onun tərəfdarlarını və yaxınlarını kədərləndirsə də, onlar öz kədərlərini ədəbi nümunələrdə ifadə edir və onların bu hüznü qəhrəmanları üçün mövcudluğun ən ali mərtəbəsi olur. Başqa sözlə, ölüm bir qəhrəman üçün ən ali mərtəbəyə çatma vasitəsi olur. Və bu ifadə, demək olar, bütün qədim istər Şərq, istərsə Qərb qəhrəmanlıq eposlarında vardır. Hətta “Koroğlu” dastanında Koroğlunun sonunu qeybə çəkilməklə təqdim edən xalq epik nümunəsində onun yox olması üçün nə bir kədər, nə də bir hüzn ifadəsi vardır. Sadəcə dünyanın əbədi olmadığı, “gələnin bir gün mütləq gedəcəyi” dastanın ən ağsaqqal nümayəndəsinin – Aşıq Cünunun dilindən xalqa çatdırılır.

Bu məqalədə araşdırma obyektı olan dastanların hər birində qəhrəmanlığa qarşılıq olaraq xainlik, xəyanət faktı əsas götürülmüşdür. Yaxın adamların, dostların xəyanətinə düçar olan qəhrəmanların bu səbəbdən ifadə etdikləri məyusluq qarışıq kədərin ifadəsi də qəhrəmanlıq dastanları üçün xarakterikdir. Bu, həm “Alp Ər Tunqa dastanı”nda, həm “Koroğlu”da, həm də Avropa ədəbiyyatından nümunə götürdüyümüz “Nibelunqlar haqqında nəğmə” və “Roland haqqında nəğmə” eposlarında vardır.

Tədqiq olunan dastanlarda baş qəhrəmanın və əsərin bəzi digər qəhrəmanlarının ölümü, xəyanətə düçar olanların kədəri, bəzi hallarda qisas arzusu və əməlləri ortaq hüzn süjeti olaraq çıxış edir. Bu, istər Azərbaycan, istərsə də Avropa qəhrəmanlıq dastanları üçün xarakterikdir. Yalnız “Koroğlu” dastanında, bəlkə də “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının təsiri ilə, bir övladsızlıq hüznü, məlulluq müşahidə edilir.

Məqalədə araşdırılan dastanlarda ölüm və xəyanət ətrafında cərəyan edən hadisələrdə ifadə olunan hüzn və kədər istər Avropa, istərsə də Azərbaycan dastanları üçün ortaq süjetdir. Övladsızlıq və ya övlad itkisi mövzusu isə yalnız “Koroğlu” və “Beovulf” dastanlarında vardır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Alptekin A.B., Şenocak E. Alper Tunga dastanı'nın yeni bir kaynağı olarak: Süleymanname // Journal of Turkish Language and Literature. Volume: 5, Issue: 2, Spring 2019, s.127-143
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cildə. I cild. Bakı: “Elm”, 2004, 760 s.
3. Çəmənzəminli Y.V. Xalq ədəbiyyatının təhlili // Ədəbiyyat qəzeti, № 24, 1935
4. Ergin M. Orhun abideleri. İstanbul: Boğaziçi yayınları, 2009, 186 səh.
5. Kitabi-Dədəm Qorqud. Tərtibçi: S.Əlizadə. Bakı: “Yazıçı”, 1988
6. Koroğlu dastanı. Toplayan, ön söz və izahların müəllifi A.Nəbiyev. Bakı: “Nurlan”, 2003, 418 səh.
7. Nuriyeva K. Kitabi Dede Korkut dastanında insan hüznünün şiirsel yansıması. Hayat ve Sanat. Gazi kitabevi, Ankara, 2022, s.17-29
8. Togan Z.V. Umumi türk tarihine giriş. İstanbul: Enderun yayınları, 1981, 538 s.

9. Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. Москва: Художественная литература, 1975, 751 с.
10. Бузина Т.В. Самообожание в германском героическом эпосе. // Знание. Понимание. Умение. № 2, 2011, с. 174-179
11. Песнь о Роланде. Коронование Людовика. Нимская телега. Песнь о Сиде. Романсеро. Москва: Художественная литература, 1976, 655 с.
12. الكاشغري محمود، كتاب ديوان لغة الترك، جلد اول، ١٣٣٣ هجريه، مطبعة عامره
13. <https://www.britannica.com/topic/Beowulf>

Kamala NURIYEVA

Plot of sorrow in classic heroic epics

S u m m a r y

Heroic epics are one of the main genres in both Eastern and Western oral folk literature. The main storyline of heroic epics is usually based on the struggle of a hero against internal and external enemies. The common feature of these epics is to come across mythical images and the struggle against the enemy of extraordinary power. It is natural that death is inevitable where there is struggle, confrontation and war. In such kind of works the life and struggle of a hero are on second place a special attention is paid to the event of the hero's death. In the article such epics as "Alp Er Tunga", "Beowulf", "Koroglu" and "Song about the Nibelungs", "Song about Roland" were chosen as the object of research.

The article consists of introduction two parts and conclusion. In the first part entitled. The common plot of sorrow in "Alp Er Tonga" and "Beowulf" it is analyzed the surviving fragments of "Alp Er Tonga" one of the ancient Turkish heroic epics and compared it with the ancient Anglo-Saxon epic "Beowulf".

In the second part of the article European heroic epics "Song of the Nibelungs" and "Song of Roland" dating 12th century is compared with the 16th century epic "Koroglu", the author identified the similarities and differences of the plot. Although these epics were the products of different periods, the fact that the epic "Koroglu" preserved the classical Turkish-Azerbaijani epic tradition make it possible to draw a parallels. In all three works, the plot of sorrow is mainly expressed in the grief caused by the betrayal of the main hero and around the death of the main heroes.

In the studied epics death of the main and other heroes, the sorrow for those who were betrayed and in some cases their desire for revenge are the main common features of common plot of sorrow. This is typical for both Azerbaijani and European heroic epics.

Кямаля НУРИЕВА

Сюжет скорби в классических героических эпосах

Р е з ю м е

Героический эпос – один из основных жанров как восточной, так и западной устной народной литературы. Основная сюжетная линия героических эпосов обычно основана на борьбе героя с внутренними и внешними врагами. Общей чертой этих эпосов является столкновение с

мифическими образами и борьба с врагом необычайной силы. Естественно, что смерть неизбежна там, где есть борьба, конфронтация и война. В таких произведениях жизненный путь героя дается на втором плане, особое внимание уделяется борьбе и смерти героя. В статье в качестве объекта исследования были выбраны такие эпосы, как "Альп Эр Тунга", "Беовульф", "Кероглу" и "Песнь о Нибелунгах", "Песнь о Роланде".

Статья состоит из введения, двух частей и заключения. В первой части – "Общий сюжет скорби в "Альп Эр Тунга" и "Беовульфе", анализируются сохранившиеся фрагменты "Альп Эр Тунга", одного из древнетюркских героических эпосов, и сравнивается с древним англосаксонским эпосом "Беовульф". Во второй части статьи европейские героические эпосы "Песнь о Нибелунгах" и "Песнь о Роланде", датируемые 12 веком, сравниваются с эпосом 16 века "Кероглу", автор выявил сходства и различия сюжета. Хотя эти эпосы были произведениями разных эпох, тот факт, что эпос "Кероглу" сохранил классическую турецко-азербайджанскую эпическую традицию, позволяет провести параллели. Во всех трех произведениях сюжет скорби в основном выражается в горе, вызванном предательством главного героя и вокруг смерти главных героев.

В исследуемых эпосах общим сюжетом скорби выступает смерть главного героя и некоторых других героев произведения, скорбь по тем, кого предали, а в некоторых случаях их желание отомстить за предательство. Это характерно как для азербайджанского, так и для европейского героического эпоса.